УДК 81-11:81’42

Новосельцева І.В., асп.,
Національний педагогічний університет імені М.П. Драгоманова, м. Київ

АЛГОРИТМ ДОСЛІДЖЕННЯ ЛІНГВАЛЬНОГО ГЕШТАЛЬТУ

Стаття присвячена вирішенню актуальних проблем сучасної когнітивної лінгвістики. У ній розроблений алгоритм дослідження лінгвального гештальту. Визначені етапи такого дослідження та обрані методи для кожного з них.

Ключові слова*: лінгвальний гештальт, концепт-складник, фрейм, пропозиційний зв’язок, синтаксичний концепт, сценарій, польова схема, номінативне поле.*

У когнітивній лінгвістиці на сучасному етапі її розвитку застосовуються такі методи дослідження, як концептуальний аналіз, фреймове, пропозиційне моделювання, побудова сценарії та скриптів, метафоричний аналіз, контент-аналіз, асоціативний експеримент тощо. Названі методи використовуються для вивчення концептосфер людини та етносів, категоріального та концептуального апарату їх мислення, тобто для опису концептів та категорій. Останнім часом все більше уваги приділяється також терміну *лінгвальний*, або *емпіричний*, *гештальт*.

Термін *гештальт* у лінгвістику ввів американський учений Дж. Лакофф. Його поява була зумовлена розвитком когнітивного спрямування лінгвістичних досліджень, що потребувало розширення її термінологічного апарату. Термін *гештальт* в когнітивній лінгвістиці почали застосовувати при аналізі мовного матеріалу для позначення однієї із властивостей досліджуваного лінгвістичного явища, називаючи її гештальтною властивістю (праці Дж. Лакоффа, О.С. Кубрякової, М.М. Болдирєва, А.М. Безпаленко тощо). Проте досі ще не було проведено дослідження гештальту як особливого лінгвістичного феномена, не була описана його структура, отже не існувало методики дослідження лінгвального гештальту.

Її розробка і є метою статті. Досягнення цієї мети передбачає розв’язання таких завдань: 1) проаналізувати структуру гештальту; 2) визначити етапи його дослідження; 3) обрати методи для кожного етапу; 4) скласти загальну методику дослідження лінгвального гештальту. Актуальність статті визначається необхідністю створення методики дослідження явища лінгвального гештальту в когнітивній лінгвістиці, яка простимулює подальший розвиток і застосування гештальт-теорії в лінгвістиці.

Гештальт – це цілісний образ, що складається із статичних та динамічних компонентів (О.С. Кубрякова, З.Д. Попова, та ін.); це концептуальна система, що може об’єднувати такі типи концептів, як конкретно-чуттєвий образ, поняття, сценарій, фрейм, уявлення, схема, пропозиція; вони поступово виокремлюються в процесі пізнання, актуалізуючи свій образний, понятійний, схематичний, фреймовий тощо рівні або різні комбінації цих концептуальних сутностей і тісно переплітаються в розумовій та мовленнєвій діяльності людини [1: 38]. Процеси також можна розглядати як гештальти. Вони відображають людський досвід різного характеру (емоції, соціальні структури, пізнавальні процеси тощо) [4].

Базуючи наше дослідження на наведених визначеннях гештальту в лінгвістиці, ми виділили такі види лінгвальних гештальтів: 1) об'єктний (гештальт об'єкту або суб'єкту оточуючої дійсності), 2) процесуальний (гештальт процесу, в якому є суб'єкт дії, об'єкт дії, сама дія та її результат), 3) феноменальний (гештальт явища). Залежно від виду досліджуваного гештальту його модель може виглядати як схема процесу (сценарна), сіткова схема тощо або бути полярною.

Дослідження лінгвального гештальту перш за все передбачає виявлення його структурних елементів та взаємозв'язок між ними, таким чином, передбачаючи аналіз його окремих складових елементів, що включає концептуальний аналіз та фреймове (сценарне, польове) моделювання. Так, у лінгвальному гештальті виділяються 2 макрополя: 1) із змінними компонентами, 2) зі сталими компонентами. Кожне поле та його компоненти ми досліджуємо окремо за допомогою різних методів.

Зважаючи на такі властивості гештальтів, як здатність перетинатись між собою та можливість бути взаємними складниками [4], слід зазначити, що до складу одного гештальту може входити декілька інших, тому моделювання певного гештальту неможливе тільки одним способом. Модель кожного лінгвального гештальту повинна включати в себе сценарій, поля та інші схеми. Говорячи про модель гештальту, ми вдаємось перш за все до загальнонаукового методу моделювання.

Безпосереднє вивчення гештальту як структури свідомості людини неможливе. Таким чином, моделювання – це основа методики його дослідження. Моделювання – «загальнонауковий метод як сукупність способів ідеалізації й абстрагування, аналізу і синтезу, формування гіпотези з метою мисленнєвого, формалізованого та спрощеного представлення об'єктів (оригіналів) дослідження й вивчення на підставі цього представлення відповідних явищ, ознак, процесів, зв'язків, установлення закономірностей існування та функціонування об'єктів, прогнозування їхньої поведінки» [6: 466] Отже, результатом дослідження лінгвального гештальту має бути його модель.

Зважаючи на визначення моделювання, ми повинні спочатку розкласти гештальт на складові частини для аналізу їх ознак, зв'язків тощо, потім синтезувати отримані результати для побудови ідеалізованої спрощеної моделі, в якій були б представлені в схематичному варіанті закономірності існування, будови та функціонування лінгвального гештальту. Для цього перш за все потрібно визначити складові частини гештальту. Для цього ми використаємо ще один загально науковий метод – описовий. Описовий метод – «сукупність процедур інвентаризації, таксономії й інтерпретації досліджуваних мовних явищ на певному етапі розвитку мови (в синхронії)» [6 : 520]. У нашому дослідженні ми використовуємо 3 етапи з 4-х можливих: 1) виділення одиниць аналізу; 2) членування виділених складників на менші складові одиниці; 3) класифікації одиниць. Отже, модель лінгвального гештальту ми будуємо за допомогою описового методу.

Лінгвальний гештальт, зважаючи на його складові частини, ми досліджуємо за такими етапами: 1) визначення концетів-складників, 2) побудова їх номінативних полів (З.Д. Попова), які складаюсь із актуалізованих контекстом ознак 3) фреймове моделювання виокремлених концептів; 4) виявлення типових пропозиційних зв'язків в тексті та їх класифікація, 5) на основі пропозицій побудова моделі синтаксичних концептів гештальту.

Проілюструємо окремо кожний етап на конкретному мовному матеріалі.

У нашій роботі ми досліджуємо процесуальний гештальт *INVESTING* (на матеріалі статей фінансової тематики), де суб'єктом дії виступає *INVESTOR*, сама дія – це *INVESTING*, а об'єкт співпадає з результатом – *INVESTMENT*. Зважаючи на вид гештальту, перш за все ми моделюємо сценарій (нульовий, або базовий етап в аналізі гештальту). Інвестор вивчає спочатку економіку та ринок, потім окремий бізнес, далі конкретну компанію, і результатом цього процесу є інвестиція.

Досліджуваний гештальт також можна представити у вигляді польової схеми, де в центрі знаходиться інвестиція як об'єкт та результат процесу, апроксимованим полем є певна компанія; вона оперує в секторі певного бізнесу, який є частиною певного ринку та певної економіки (бізнес, ринок та економіка дистанційні поля). Таким чином, гештальт в цілому складається з певних об'єктів, які мають певні властивості та виконують певні дії. Це говорить про існування концептів-складників гештальту та їх фреймів.

З проаналізованого нами мовного матеріалу ми виокремили такі концепти-складники: *MARKET*, *BUSINESS*, *INVESTMENT*, *INVESTOR*, *ECONOMY*, *COMPANY*. Як зазначалось вище, кожен з концептів ми аналізуємо за методом побудови його номінативних полів. За З.Д. Поповою, сукупність мовних засобів, об'єктивуючи (вербалізучих, репрезентуючих) концепту визначається як його номінативне поле [5 : 66]. Номінатитивне поле концепту неоднорідне: воно може складатися з прямих номінацій самого концепту таз номінацій окремих когнітивних ознак концепту, які розкривають його зміст і відношення до нього у різних комунікативних ситуаціях (периферія номінативного поля) [5: 68]. До номінативного поля концепту можуть відноситись такі мовні засоби: прямі / похідні номінації, однокореневі слова, симіляри, контекстуальні синоніми, оказіональні авторські номінації, сталі вирази / порівняння, фразеологічні звороти, паремії, вільні словосполучення, асоціативне поле, суб'єктивні / словарні трактування ключового слова, тематичні, публіцистичні або художні тексти (їх сукупність) [5 : 70-71]. У нашому дослідженні ми вдаємося до побудови номінативних полів на основі вільних словосполучень з лексемою-репрезентантом концепту. Проілюструємо це на одному з концептів.

Нами було встановлено (на другому етапі дослідження), що концепт-складник *MARKET* включає 5 лексичних полів з різним ступенем наближеності до лексеми-репрезентанта: 1) market – людина (*to recover, out of favour, expectations, concerns, to observe, to endure, optimism*); 2) market – гра (*to bounce back, a contrarian play, a strong run*); 3) market – явище (*emerging / developed, bearish / bullish, a key driver*); 4) market – машина (to *gain momentum, to accelerate*); 5) market – контейнер (*liquidity*). Так, ми пройшли перші 2 етапи дослідження лінгвального гештальту: визначили його концепти-складники та описали їх номінативні поля.

На третьому етапі, фреймового моделювання, ми використовуємо класифікацію фреймів та їх складових схем С.А. Жаботинської [2]. Дослідниця виділяє такі базові види фреймів, кожен з яких поділяється на окремі схеми: 1) предметний фрейм: квантитативна схема, кваліфікативна схема, локативна схема, темпоральна схема, схема способу буття; 2) акціональний фрейм: схема стану/процесу, схема дії, схема каузації; 3) посесивний фрейм: схема партитивності, схема інклюзивності, схема власності; 4)

ідентифікаційний фрейм: схема персоніфікації, схема класифікації, схема характеризації; 5) компаративний фрейм: схема тотожності, схема подібності, схема схожості. Акціональний фрейм може бути розширений такими додатковими ролями, як 1) сірконстант, 2) стимул, 3) передумова, 4) реципієнт, 5) локатив, 6) темпоратив.

За приклад беремо розроблену нами фреймову модель концепта-складника *MARKET*. Фреймова модель концепту *MARKET* складається з 3-х видів фреймів: 1) акціональний (схема дії + сірконстант: *has discounted assets* / схема стану/процесу: *have become overly bearish*, *have recovered from their lows*); 2) посесивний (схема власності: *has very low expectations*) та 3) предметний (кваліфікативна схема: *were so popular*, *have been out of favour*, *is not interested*). Отже, фреймова модель концепту представлена такими слотами:

- ЩОСЬ впливає на ЩОСЬ / ЩОСЬ змінює ознаку,
- ЩОСЬ МАЄ ЩОСЬ,
- ЩОСЬ є ТАКЕ – якість.

На наступних двох етапах (четвертому і п'ятому) дослідження ми вдаємося до структурного методу аналізу, оскільки, ці етапи пов'язані з синтаксичною будовою речень досліджуваних текстів. Структурний аналіз передбачає дослідження мови як системи. Нами використовуються такі його методи: 1) аналізу безпосередніх складників, орієнтовано на представлення синтаксичної структури словосполучення або речення у вигляді розкладення цілого на його складники, компоненти яких також можуть бути розкладені на елементи до рівня кінцевих складників; 2) ланцюжкового аналізу, що передбачає дослідження лінійних синтаксичних структур, представлених ядерними конструкціями і право- і лівобічними поширювачами –багатокомпонентними ланцюжками, членованими на інші елементарні одиниці (використовується, коли підмет, доповнення й обставина речення поширені уточнюючими компонентами, дієприкметниковими зворотами, підрядними або сурядними частинами речення тощо) [Селіванова 2011].

За допомогою аналізу безпосередніх складників ми виокремлюємо типові пропозиційні зв'язки речень у тексті та представляємо їх у вигляді формул. Серед пропозиційних зв'язків близько 80% склали зв'язки з повнозначними дієсловами і лиш близько 20% – з дієсловом-зв'язкою *to be*. Наприклад, найбільш поширеними формулами зв'язків у досліджуваних нами текстах (англійської мовою) виявились: V+N (25%), V+prep+N (13%), MV (modal verb)+V+N (16%), V+Adv (13%), V+sNph (set noun phrase) (15%), ще 34% пропозиційних зв'язків були представлені модальними предикатами та пасивними зворотами.

На основі виявлених і класифікованих нами пропозиційних зв'язків ми виокремили акціональний та екзистенційний синтаксичні концепти лінгвального гештальту *INVESTING*. До акціонального ми відносимо такі мікроконцепти, як

- об'єктність: дія над об'єктом (перехідність) (verb (transitive) + object (*caused damage, is using knowledge, aren't spending time*), дія з об'єктом (неперехідність) (verb (intransitive) + object (*disagree with the view, are thinking of lending*),
- модальність (modal verb + verb з домінуючими семантичними компонентами поради (*should look, shouldn't go*), здатності (*can see, can do, have been able to find*),

ймовірності (*could spur, might take, are unlikely to blow, is unlikely to diminish*), спосіб дії (verb + adverbial modifier з домінуючим семантичним компонентом інтенсивності (*have recovered strongly, have improved considerably, has fared better*),

- процесуальність (*have been affecting markets*),
- пасивність (*are being overlooked*).

До екзистенціального концепту відносяться такі мікроконцепти, як

- зміна стану (*to underperform, to follow*),
- буття (*to be*),
- волевиявлення (*to make sb do sth*),
- посесивність (з семантичним компонентом екзистенційності: *had a stalemate*; з семантичним компонентом ментальної акціональності: *has expectations*; з семантичним компонентом партитивності: *have an element*).

Як окремий видом синтаксичного концепту ми виділяємо типові підрядні та сурядні зв'язки складного речення. Найпоширенішим концептом складного речення, таким чином, є

- каузація та консеквенція (близько 50%) виражений причинно-наслідковими зв'язками (…*because some of the peer-to-peer lenders have gone under.., so it is worth spending a bit of time*…);
- умовність (*start smart, if you are*…) та опціональність (… *that have been through – or which are currently enduring*…) складають близько 25%.

За допомогою ланцюжкового аналізу були виявлені такі пропозиційні зв'язки (ядра речення), як модальність (*could spur*, *should look to put*) та дієслово з обставиною дії (*has fared better*, *have improved considerably*). Право- та лівобічними поширювачами є здебільшого групи іменників прийменникового та безприйменникового сполучення (*one of the cornerstones of our investment philosophy*) і уточнення (правобічні) (*a string of sectors, including retail and financial services*); причинно-наслідковий зв'язок (лівобічні) (*because people aren't spending time getting to grips with the business*).

Підсумовуючи викладений матеріал, можна сказати, що методика дослідження процесуального лінгвального гештальту складається з п'яти етапів: 1) визначення складових об'єктів гештальту, 2) частковий концептуальний аналіз концептів-складників (опис їх номінативних полів) та 3) фреймове моделювання, 4) визначення типових пропозиційних зв'язків гештальту (метод безпосередніх складників та ланцюжковий аналіз), 5) виокремеця на їх основі синтаксичних концептів. Нульовим (базовим) етапом нашого дослідження ми вважаємо побудову сценарію гештальту на основі виявлених в ньому об'єктів. Цей етап дозволяє зрозуміти гештальт загалом перед початком дослідження його вербального вираження. Результатом такого поетапного дослідження є побудова та опис моделі процесуального лінгвального гештальту.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Болдырев Н.Н. Когнитивная семантика: Курс лекций по английской филологии. Тамбов: Изд-во Тамб. ун-та, 2000. – 123 с.

2. Жаботинская С.А. Принципы лингвокогнитивного анализа и феномен полисемии // Проблеми загального, германського та слов'янського мовознавства / Під ред. Альтмана Г., Задорожної І., Мацкуляк Ю. – Чернівці : Книги ХХІ, 2008. – С. 357 – 368.

3. Краткий словарь когнитивных терминов / Е.С. Кубрякова, В.З. Демьянков, Ю.Г. Панкрац, Л.Г. Лузина. М. : Изд-во Моск. ун-та, 1996. – 212 с.

4. Лакофф Дж. Лингвистические гештальты // Новое в зарубежной лингвистике. Вып. X. Лингвистическая семантика.М., 1981. С. 350-368.

5. Попова З.Д. Синтаксический концепт и межкультурная коммуникация // Вестник ВГУ, серия "Лингвистика и межкультурная коммуникация", 2004, №2. – С. 27-31.

6. Селіванова О.О. Лінгвістична енциклопедія. – Полтава : Довкілля – К, 2011. – 844 с.

Стаття надійшла до редакції 16.04.2014 р.

Новосельцева И.В., асп.,
НПУ имени М.П. Драгоманова, г. Киев

АЛГОРИТМ ИССЛЕДОВАНИЯ ЛИНГВИСТИЧЕСКОГО ГЕШТАЛЬТА

Статья посвящена решению актуальных проблем современной когнитивной лингвистики. В ней предложен алгоритм исследования лингвального гештальта. Определены её этапы и выбраны методы для каждого из них.

Ключевые слова*: лингвальный гештальт, концепт-составляющая, фрейм, прозициональная связь, синтаксический концепт, полевая схема, номинативное поле.*

Novoseltseva I.V., PhD student,
NPU of imeni of M.P. Dragomanova, Kyiv

METHODOLOGY OF LINGUAL GESTALT STUDY

The main focus of the article is a methodological problem of modern cognitive linguistics. It provides an elaborate methodology of the lingual gestalt study. The stages of the study are enumerated. Specific methods are chosen for each stage.

Key words*: lingual gestalt, concept-component, frame, propositional connection, syntactical concept, script, field scheme, nominative field.*